

O zborniku *Bleiburg i Križni put 1945.* Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Zagreb, 2007.*

U Zagrebu je 12. travnja 2006. Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske organizirao skup o Bleiburgu i "križnom putu", a zatim 2007. objavio zbornik radova.

Sudionici skupa "Bleiburg i Križni put 1945.", čiji su prilozi objavljeni u zborniku, hrvatski su "antifašistički borci" i "antifašisti", ustvari bivši SUBNOR-ovci (Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata), te hrvatski povjesničari, politolozi i pravnici čija su stajališta u tumačenju Bleiburga i "križnog puta" manje-više slična, te uglavnom i prihvatljiva stajalištima organizatora skupa.

Nakon proslova predsjednika Savjeta antifašista Republike Hrvatske Jurja Hrženjaka "Uz zbornik 'Bleiburg i Križni put 1945.'" (str. 5.-8.) nalaze se prilozi akademika Petra Strčića "Čemu danas nedoumice oko Bleiburga i Križnog puta" (str. 9.-30.), prof. dr. sc. Ive Goldsteina "Povijesne okolnosti Bleiburga i Križnog puta" (str. 31.-37.), prof. dr. sc. Ive Josipovića "Odgovornost za ratne zločine nakon II. svjetskog rata" (str. 38.-41.), Danijela Ivina "Smisao Bleiburga" (str. 42.-46.), prof. dr. sc. Branka Dubravice "Kako bleiburške događaje postaviti u prostorni i vremenski okvir?" (str. 47.-58.), mr. sc. Ivana Fumića "Uzroci i posljedice Bleiburga 1945. godine" (str. 59.-68.), doc. dr. sc. Tvrtka Jakovine "Velika trojica, NOVJ i POJ i vojska NDH 1945." (str. 69.-73.), dr. sc. Igora Graovca "Pitanja poslijeratnih žrtava i stradalnika u Hrvatskoj poslije Drugoga svjetskog rata" (str. 74.-77.), dr. sc. Tomislava Badovinca "Zločin nad zločincima" (str. 78.-84.) i Andree Roknić "Vrela i literatura – Bleiburg i 'Križni put'" (str. 85.-87.). Kao prilozi slijedi svjedočanstvo Marije Kudeljnjak-Jasić "Neželjena sjećanja. Svjedok Križnog puta" (str. 88.-90.), odlomak iz ratnog dnevnika Neđata Sulejmanpašića "Od Sarajeva do Bleiburga i povratak" (str. 91.-94.) iz istoimene knjige objavljene u Zagrebu 2006., te članak "Dragan Truhli: Podigli nam spomenik, a mi živi" preuzet iz riječkog *Novog lista* od 13. rujna 2006. (str. 95.). Na kraju zbornika priloženi su istupi i izjave dr. sc. Slavka Komara, Fabijana Trge, dr. sc. Dušana Dragosavca, Rade Bulata, Čede Borčića i dr. sc. Đure Zatezala na okruglom stolu održanom 12. travnja 2006. u sklopu skupa "Bleiburg i Križni put 1945.". Zaključno je poglavlje "Završna riječ Jurja Hrženjaka predsjednika Savjeta antifašista Republike Hrvatske".

U proslavu predsjednik Savjeta antifašista Republike Hrvatske Juraj Hrženjak tvrdi da je tema Bleiburga i "križnog puta" "redovito tretirana i obrađivana uglavnom samo od njezinih preživjelih sudionika i od njima bliskih autora u hrvatskoj emigraciji do 90-tih godina XX. stoljeća, a tek poslije u domovini" (str. 5.). Nije ni spomenuo kako se tema Bleiburga i "križnog puta" obrađivala u domovini od 1945. do 1990., a niti objasnio zašto nije znanstveno i stručno obrađivana. Hrženjak navodi da hrvatski "antifašistički borci" i "antifašisti" smatraju da je "krajnje vrijeme" da se o završetku Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj, pa i o Bleiburgu i "križnom putu" "pristupi na znanstveni način" (str. 6.). Pitam se gdje su hrvatski "antifašistički borci" i "antifašisti" ranije bili i za što su se tada zauzimali?

* Na ovom osvrtu umnogome su mi korisnim uputama, mišljenjima i savjetima pripomogli brojni pojedinci. Posebnu, pak, zahvalnost za poticaj u radu iskazujem dr. sc. Stjepanu Čosiću ravnatelju Hrvatskog državnog arhiva.

Potpuno drukčije, štoviše suprotno stajalištima koja mogu pridonijeti razjašnjava-nju okolnosti i događaja vezanih uz Bleiburg i "križni put", sudionici skupa "Bleiburg i Križni put 1945.", u prvom redu pripadnici SUBNOR-ovskog kadra, i dalje zastupaju stare komunističke obmane. Pristupajući hagiografski partizanskom pokretu i komu-nističkoj ideologiji Savez antifašističkih boraca i antifašista ponudio nam je svoje vide-nje problematike Bleiburga i "križnog puta", proglašavajući takvo viđenje "znanstve-nim", a drukčije pristupe "revizionizmom".

Ključne su teze skupa i zbornika, da su u bleiburškim i neposrednim događajima ubojstva zarobljenika bili ekscesi, odnosno da su ubijeni u većini bili zločinci, kao i da Josip Broz Tito za te događaje ne snosi nikakvu odgovornost.

Na predstavljanju zbornika *Bleiburg i Križni put 1945.* u Osijeku, član Saveza antifa-šističkih boraca Osijek, Slavko Radulović, bivši pripadnik Narodnooslobodilačke voj-ske i partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske armije i sudionik završnih ratnih operacija, a i bleiburških događaja, izričito tvrdi da su "Nijemci i ustaše" u povlače-nju "pružali otpor pa su oni koji su poginuli kod Bleiburga žrtve posljednjih bitaka, a nitko nikoga nije ubio iz osвете". Štoviše, isti član Saveza antifašističkih boraca samo-zadovoljno je ustvrdio: "Bili smo iznimno humani prema njima [na Bleiburgu i 'križ-nom putu']".¹ Nameće se pitanje, što bi tek bilo da pripadnici JA tada nisu bili "humani"?

Tomislav Badovinac navodi, u starom jugoslavensko-komunističkom tonu, da je mit o "Bleiburškoj tragediji" nastao u vrijeme blokovske podjele i hladnoratovskog "psihološkog rata protiv Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije", te da se "zanemaruje činjenica da je riječ o mahom zarobljenim vojnim jedinicama, počiniteljima fašističkih nedjela" (str. 79.). Prema Dušanu Dragosavcu: "Priča o pokolju je falsifikat, na osnovi kojeg se pokušava amnestirati Pavelića i ustaški pokret, a okleve-tati Tita i njegovu armiju", te izričito tvrdi: "Partizani su se od početka do završetka Drugoga svjetskog rata držali međunarodnog ratnog prava, korektno postupali prema ratnim zarobljenicima [...]", te navodi: "Protiv rata su se borili razni humanisti, soci-jalisti i komunisti. Tito se cijeli život borio za mir" (str. 98.).

No, neugodna je činjenica da svjetski priručnici o ratnim zločinima, etničkom čišćenju i genocidu J. Brozu Titu daju istaknuto mjesto.² Znakovito je, pak, sudionik skupa "Bleiburg i Križni put 1945.", povjesničar Tvrtko Jakovina nedavno je istaknuo, bez zadržke, da je njegova ocjena J. Broza Tita: "Apsolutno pozitivna! To ne znači da nije znao za Bleiburg ili da ga nije odobrio, ali nema velikih ličnosti koje su djelovale desetljećima, a da nisu učinile neke nevjerojatne stvari [sic!], pogotovo u vremenu kad su obziri, kakve imamo u današnjem svijetu, bili daleko primitivniji".³ E, pa živjeli!

Dragosavac, očito u dobroj namjeri, ali ne znajući ustvari o čemu govori, postav-lja i pitanje "zašto su hrvatske vlasti, od Tuđmana do Račana prihvatile nekritički kako *Križni put* počinje u *Bleiburgu*, kad je svaki rat križni put" (str. 98.). Ta, jesu li suvre-meni hrvatski političari oni koji bi trebali odobravati nazive koji su odavno ušli u javnu uporabu, pa i u historiografiju. Uostalom, "Križni putovi" sasvim je primjere-

¹ Nefreteta ZEKIĆ, "Partizanska knjiga. Slavonska promocija knjige 'Bleiburg i Križni put 1945.' An-tifašisti: Bili smo humani prema ustašama u Bleiburgu", *Slavonski dom* (Osijek), 29. 6. 2007., 5.

² Usp. Gunnar HEINSOHN, *Lexikon der Völkermorde*, Reinbeck bei Hamburg 1999., 322. I tamo navedena literatura.

³ Ninoslav KOPAČ, "Razgovor s dr. Tvrtkom Jakovinom profesorom na Odsjeku za povijest Filozof-skog fakulteta u Zagrebu. Odgovorna politika ne dopušta da se država ponaša poput pojedinca kojem je spaljena kuća ili netko ubijen", *Novosti, samostalni srpski tjednik* (Zagreb), 26. 10. 2007., 7.

na metafora za te paćeničke marševe gladnih i često žednih zarobljenika, duge i do 500 kilometara, koje mnogi nisu izdržali ili bili ubijani”, kako je to slikovito ustvrdio Slavko Goldstein.⁴

Poimenične podatke o ljudskim gubicima Hrvata, ali i drugih, tijekom i posebice potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću donose mnogobrojni žrtvoslovi, i slična izdanja, koji popisuju stradale i žrtve iz različitih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Uza sve nepotpunosti i greške, navode koje ovi prilozi donose o poginulim, ubijenim i od posljedica ranjavanja i bolesti umrlim osobama, o tisućama odnosno desecima tisuća stradalih, posebice na “križnom putu” i u poslijeratnim logorima teško je osporavati.⁵

⁴ Slavko GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, Zagreb 2007. [prvo izdanje], 423.

⁵ Usp. primjerice: Antun MATASOVIĆ-ŠABESAR, *Gundinci. Moje uspomene i sjećanja*, Slavonski Brod 1989.; Ivan ČIČAK, Andrija ZIRDUM, *Stradanje Hrvata plehanskog kraja 1941-1947*, Derвента 1991.; Ante ČAVKA, *Grada za suvremenu povijest Drniške krajine 1941.-1994.*, Split 1995.; Zlata GVOZDIĆ-FILJAK, Juraj LONČAREVIĆ, *Srijemska kalvarija Hrvata*, Zagreb 1995.; Stjepan KR-PAN, “Hrvatski gubici u Drugom svjetskom ratu i poraću na primjeru Slavonskog Kobaša”, u: *50 godina Bleiburga. Zbornik radova*, Zagreb 1995.; Vladimir KRPAN, Ivan RIZMAUL, Davor SALOPEK, *Petrinjski žrtvoslov*, Petrinja 1995.; Petar MALBAŠA, “Dugopoljske žrtve 1941.-1948.”, *Hrvatska obzorja*, god. III, br. 3, Split 1995.; Ranko ŠIMIĆ, “Hrvatske žrtve”, *Gospički spomen zbornik*, Gospić 1995.; Mato TUSTANIĆ, *Žrtve Oriovac*, Oriovac 1995.; Ivica ČOSIĆ-BUKVIN (prir.), “Vrbanjci stradalnici Drugog svjetskog rata”, *Hrašće*, br. 2, Drenovci 1996.; Marko DIDARA (prir.), “Popis drenovačkih stradalnika u Drugom svjetskom ratu”, *Hrašće*, br. 1, Drenovci 1996.; Tomislav LUNKA, “Poginuli i nestali žitelji Soljana u Drugom svjetskom ratu i poraću”, *Hrašće*, br. 4, Drenovci 1996.; Luka PAVIČIĆ, *Kronika stradanja Hrvata Južne Like*, Zagreb 1996.; Luka PAVIČIĆ, *Kronika stradanja Hrvata Južne Like. Dopuna i ispravci*, Zagreb 1997.; Stjepan HERCEG, *Samobor – mali Bleiburg 1945.*, Samobor 1996.; Stjepan BOGUTOVAC (prir.), “Rajevčani stradalnici u Drugom svjetskom ratu”, *Hrašće*, br. 9-10, Drenovci 1997.; Vinko JUZBAŠIĆ, “Prilog popisu stradalnika sela Bošnjaci u Drugom svjetskom ratu i poraću”, *Hrašće*, br. 6, Drenovci 1997.; Ivan KARAULA (prir.), “Žitelji Slakovaca stradalnici Drugog svjetskog rata i poraća”, *Hrašće*, br. 5, Drenovci 1997.; Ivan KARAULA (prir.), “Prilog popisu stradalnika sela Bošnjaci u Drugom svjetskom ratu i poraću”, *Hrašće*, br. 6, Drenovci 1997.; Goran PAVLOVIĆ (prir.), “Račinovačke žrtve II. svjetskog rata i poraća”, *Hrašće*, br. 7-8, Drenovci 1997.; Dragutin PELIKAN, *Slatina u vjetrovima povijesti*, Slatina 1997.; Zvonko FARAGO, Ruža LENAC-BRLEKOVIĆ, Zlatko VERHAZ, Alojz VRAGOLOVIĆ, *Garešnički žrtvoslov*, Garešnica 1997.; Ivan JURIĆ, *Borbe i stradanja Hrvata kotara Metković 1918.-1945.*, Metković, Ploče 1997.; Stjepan BOGUTOVAC, “Gunjanci stradalnici u Drugom svjetskom ratu”, *Hrašće*, br. 11, Drenovci 1998.; Florijan BORAS, (prir.), *Spomenica ljubuškim žrtvama*, Ljubuški 1998.; Drago KOLE-SAR (prir.), “Gundinačke žrtve II svjetskog rata i poraća”, *Hrašće*, br. 12, Drenovci 1998.; Josip Jozo SUTON, *Posuški žrtvoslov. Ljetopis stradanja ljudi iz posuškog kraja u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1998.; Andrija LUKINOVIĆ, *Župa Margečan*, Margečan 1998.; Stjepan BOGUTOVAC (prir.), “Đurićani – stradalnici u Drugom svjetskom ratu i poraću”, *Hrašće*, br. 15, Drenovci 1999.; Franjo MARIĆ, *Kronologija važnijih događaja žepackog kraja i bliže okolice 1458 - 1998*, Zagreb, Žepče 1999.; Gustav KUZMIĆ, *Spomenica župe Virje*, Virje 1999.; Ivica ČOSIĆ (prir.), “Popis žrtava iz sela Strošinci od 1941.-1945. godine”, *Hrašće*, br. 19, Drenovci 2000.; Anđelko MIJATOVIĆ, Josip BOGOVIĆ, *Spomenica župa Drežnik Grada, Vaganca i Korenice*, Zagreb 2000.; Slavko GALIOT, “Žrtve II. svjetskog rata i poraća”, u: *Hrvati Dinare. Život, opstojnost, stradanje, nauk i pouka. Zbornik radova*, Bosansko Grahovo 2000.; Šimun PENAVAL, “Duvanske žrtve Hrvata Drugoga svjetskog rata”, u: *Duvanski zbornik*, Zagreb, Tomislavgrad 2000.; Šimun PENAVAL, “Ramski žrtvoslov”, *Ramski zbornik* 2000, Zagreb 2000.; Gordana TURIĆ, *U temelju kamen. Spomenica žrtvama idealu hrvatske države. Imotska krajina (od 1941. do 1990.)*, I. knjiga, Zagreb 2000.; Željko CEBOCI, Vlado HAJNIĆ, Kazimir SVIBEN, Josip ŠKOF, Franjo ŠKRLEC, Stjepan TURK (prir.), *Žrtve zlatarskog kraja u temeljima*

Masovna ubojstva zarobljenika na "križnom putu" Badovinac minimalizira i opravdava: "U toku sprovođenja ratnih zarobljenika dolazilo je na putu, posebno kroz Slavoniju, sve do Vojvodine, do nepredviđenih tragičnih ekscesa. Bilo je pojava likvidacija prepoznatih ustaša-koljača, čije razmjere nisu dovoljno poznate. [...] Događaji su, po svemu sudeći, isprovocirani prepoznavanjem ustaša, od strane pratilaca, da su oni bili pripadnici koljačke grupe, koji su im pobili čitave porodice ili najbliže srodnike, palili kuće, vršili pljačku i sl. Oni su ih samoinicijativno potajno ili javno ubijali, svetili se. Pucano je i na one zarobljenike koji su iz straha za učinjeno zlodjelo, pokušali bježati iz kolone. Bilo je pojava međusobnih prokazivanja jednih zarobljenika protiv drugih, te masovnog simuliranja bolesti radi usporavanja kretanja i dolaska u sabirne logore itd." (str. 82.-83.). Temeljna je Badovinčeva teza da je riječ o osveti za prethodno počinjene zločine. U tome nije usamljen. Kada i govore o ubojstvima zarobljenika, antifašistički borci i antifašisti imaju svoje viđenje i objašnjenje. Prema Čedi Borčiću

hrvatske slobode, Zlatar 2000.; Mijo DUKIĆ, "Stradalnici u II. svjetskom ratu i poraču iz 11 župa Novokapelačkog dekanata", *Tkalčić*, br. 5, Zagreb 2001.; Milan MARUŠIĆ, *Žrtve komunističkih zlodjela u Zagrebu svibanj 1945. i sljemenskim stratištima bolnica Brestovac i Gračani*, Zagreb 2001.; Josip MALKOVIĆ, *Župa Gornje Prekrižje u prošlosti i sadašnjosti*, Zabok 2001.; Ivica PULJIĆ, Stanislav VUKOREP, Đuro BENDER (prir.), *Stradanje Hrvata tijekom Drugog svjetskog rata i porača u Istočnoj Hercegovini*, Zagreb 2001.; Vjenceslav TOPALOVIĆ, *Srednja Bosna: ne zaboravimo hrvatske žrtve 1941.-45./1991.-95.*, Zagreb 2001.; Ante MILINOVIĆ, "Stradanje kostajničkih Hrvata u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)", u: *Hrvatska Kostajnica. Zbornik radova*, Hrvatska Kostajnica 2002.; Srećko VUKOVIĆ, *Moj Bizovac*, Bizovac 2002.; Vitomir ZEČEVIĆ, *Zovik na križnom putu. Prešućena zovička istina*, Zovik 2002.; Mijo ŽIVKOVIĆ, *Jaruge. Prošlost, ljudi, život i običaji*, Đakovo 2002.; Petar BEZINA, *Župljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1941.-1945., 1991.-1995.*, Split 2003.; Mira PELIKAN, Miroslav GAZDA, *Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravke županije stradalim 1941.-1945. i 1991.-1995. godine*, Osijek 2003.; Slavko KOLARIĆ, Josip PATAJAC, Antun PERŠIĆ, Josip WALLER, *Donja Motičina u Drugom svjetskom ratu i posljedice*, Donja Motičina 2003.; Joško RADICA, *Sve naše Dakse. Hrvatski jug u vrtlogu Drugog svjetskog rata i jugokomunističke strahovlade*, Dubrovnik 2003.; Ivan DUJMOVIĆ, "Ratne i poratne žrtve Hrvata Drugog svjetskog rata u općini Ličko Petrovo Selo", u: *O žrtvama je riječ. Zbornik radova Trećeg hrvatskog žrtvoslovnog kongresa*, Zagreb 2004.; Mirko KOVAČIĆ, *U potrazi za istinom. Martirij Hrvata u Vukovaru 1941.-1945.*, Vukovar 2004.; Mirko ŠARČEVIĆ, "Žrtve Drugoga svjetskog rata iz županijskog kraja", *Putujući Slavonijom*, br. 22, Vinkovci 2004.; Marijan KARAULA, *Knjiga bola. Stradanje Hrvata livanjskog kraja u dva posljednja rata*, Sarajevo, Zagreb 2005.; Ivan STRIŽIĆ, *Žrtvoslov slunjskog kotara. Hrvatske vojne i civilne žrtve Drugoga svjetskog rata i porača*, Slunj, Zagreb 2005.; Grga VILIĆ, *Vrijeme stradanja*, Tuzla 2005.; Alojz BULJAN, Franjo HORVAT, *Žrtve Drugoga svjetskog rata i porača na području bivšeg kotara/općine Novska (Grad Novska, općine Jasenovac i Lipovljani, Grad Kutina – dio i Grad Sisak – dio)*, Novska 2006.; Mijo DUKIĆ, "Stradalnici u II. svjetskom ratu i poraču iz osam župa Pleterničkog dekanata", *Tkalčić*, br. 10, Zagreb 2006.; Adam ZAHIROVIĆ, *Sisački žrtvoslov*, Sisak 2006.; Tomo ŠALIĆ, Adam PAVIĆ, *Đurdanci kod Đakova*, Đakovo 2006.; Zvonimir DESPOT, *Vrijeme zločina. Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941.-1948.*, Zagreb, Slavonski Brod 2007.; Đuro MIKAŠEK, *Našička spomenica žrtvama komunizma*, Našice 2007.; Mladen ŠOMEK, Nikola KATIĆ, Božidar KOVAČEVIĆ, Davorin DERDA, Ivan PREKRATIĆ (prir.), *Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugoga svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji*, Karlovac 2007.; Mladen LUKAČEVIĆ, Mladen ĐAKOVIĆ, Stjepan JAKAB, Ivo TUBANOVIĆ (prir.), *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču*, Đakovo 2007.; Zdravko BRNJARSKI, Antun POTNAR, Mato LUKAČEVIĆ, Mladen ĐAKOVIĆ, Stjepan JAKAB, Ivo TUBANOVIĆ, Pero ŠOLA (prir.), *Žrtvoslov Ruševa, Djedine Rijeke, Sovskog Dola, Pake i Imrijevaca. Žrtve partizanskog pokreta i komunističkog režima. Drugi svjetski rat i porače*, Đakovo 2007.

“među ovima koji su ubijeni u završnim operacijama bilo je nešto nevinog naroda, međutim, najviše je ubijeno zločinaca koji su bježali od zločina koje su počinili” (str. 99.). Borčić bi, očito, bio dobar i kao svjedok u slučaju bleiburških događaja, jer čini se zna tko je od, recimo, 50.000 ubijenih “u završnim operacijama” zločinac, a tko nije.

Procjenjuje se da je u Kočevskom Rogu, jednom od najvećih stratišta u Sloveniji nakon Drugoga svjetskog rata, prvih dana lipnja 1945. ubijeno nekoliko desetaka tisuća zarobljenih i izručenih slovenskih domobrana, hrvatskih domobrana i ustaša, crnogorskih i srpskih četnika. Smaknuća su obavljena pod zapovjedništvom majora Jugoslavenske armije Sime Dubajića, a neposredni počinitelji pripadali su izabranoj četi 11. dalmatinske brigade 26. divizije IV. jugoslavenske armije.⁶ No, Dubajićeve slikovite prikaze i osebujna tumačenja završnih ratnih operacija i masovnih likvidacija zarobljenika njegovi antifašistički suborci odbacuju.

Kako se moglo i očekivati, sudionici skupa ne spominju ni navode Zdenka Zavadlava, zamjenika načelnika Odjeljenja za zaštitu naroda za područje Maribora, koji je bio zadužen za organizaciju likvidacije zarobljenika, a koji opisuje gdje su i kako u svibnju 1945. likvidacije provedene. Zavadlav spominje “transporte” i “serijsko strijeljanje” zarobljenika koje su provodili OZN-a i Korpus narodne obrane Jugoslavije.⁷

Na skupu pod nazivom “Bleiburg i Križni put 1945.” Borčić iznosi “primjedbu”, valjda organizatorima i izlagačima, “da je koncentriranje cijele problematike oko *Bleiburga* određena greška”, te misli da su “korijeni” Bleiburga “fašistički i genocidni režim”, a što, pak, “treba protumačiti narodu, jer posebno mlada generacija u Hrvatskoj ne zna što se tada događalo” (str. 99.). Svakome imalo razumnom jasno je što se događalo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, kakva je politika vođena i koji su zločini počinjeni.

Razlika je, i to velika, ubiti protivnika u borbi, od ubijanja nenaoružana i bespomoćna čovjeka ili ratnog zarobljenika. Zar uporno prešućivanje i negiranje tragičnih događaja, od kojih mnoge možemo nazvati zločinima, nije neoprostiva uvreda za tisuće i tisuće boraca antifašista, pripadnika NOV i PO Jugoslavije/Hrvatske, koji su izgинуli u uvjerenju da se bore protiv okupatora za oslobođenje, za pravdu i za dobro naroda.

Pravdajući način obračuna s neprijateljem Ivan Fumić, također, navodi da je stoljećima “osveta bila ‘uhodan sustav’ u južnoslavenskim zemljama” (str. 64.). Fumićev prilog “Uzroci i posljedice Bleiburga 1945. godine”, s poglavljima “Uspostava NDH i početak terora”, “Ustaški logori”, “Srbi - žrtve u tzv. NDH”, “Bleiburg - završni čin”, “Zaslužene kazne”, najbolje govori o autorovu pristupu i sadržaju. U razjašnjavanju Bleiburga i “križnog puta”, nema što sve Fumić nije spomenuo, od “srbosjeka” do Srebrenice.

Fumić je u razotkrivanju “hrvatskih revizionista” pobrkao sve što se pabrkatiti moglo. Zbirku dokumenata *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.*, koju su priredili Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić i Mate

⁶ Usp. Simo Š. DUBAJIĆ, “Kočevski rog”, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva “Prosvjeta”*, Zagreb 2006., 89.-168.; Simo Š. DUBAJIĆ, *Život, greh i kajanje. Ispovedna autobiografska hronika. Knjiga I. Od Kistanja do Kočevskog Roga*, Beograd 2006., 278.-394.

⁷ Usp. Zdenko ZAVADLAV, *Iz dnevnika iz zapiskov mariborskoga oznovca (Izbrani listi)*. 1. del: *Leto 1945., Maribor 1990.*, 91.-93.; Mladen GENC, “Šokantna ispovijest Zdenka Zavadlava (79), bivšeg zamjenika načelnika OZN-e za područje Maribora, o masovnim likvidacijama Hrvata 1945. u Sloveniji. Naređeno nam je da ubijamo!”, *Jutarnji list (Panorama)* (Zagreb), 25. 5. 2003., 12.-13.

Rupić, a objavila Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest u Slavonskom Brodu 2005., Fumić pripisuje Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar" i Josipu Jurčeviću, a koji, pak, s ovom knjigom nemaju ništa. Upravo suprotno.

Povjesničar Jurčević, posebice njegova knjiga *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, objavljena u Zagrebu 2005. poseban je "trn u oku", u mnogočemu ne bez razloga, sudionicima skupa "Bleiburg i Križni put 1945." Sve njih zapravo "živcira" što je Jurčević svoju knjigu, naime objavljenu neizmijenjenu doktorsku disertaciju *Represivnost jugoslavenskog sustava u Hrvatskoj 1945. godine*, obranjenu na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2000., a koja Bleiburg i "križni put" malo i gotovo usput spominje, nadnaslovio "Bleiburg". No, svakome imalo upućenom jasno je da je takav naslov Jurčević, koji hrvatsku javnost, uz svesrdnu pomoć različitih medija, sustavno i uporno "lobotomizira" svojim manirističkim viđenjima ljudskih gubitaka Hrvatske i Hrvata u Drugome svjetskom ratu i poraču, izabrao u prvom redu iz "trgovačkih", a tek zatim iz nekih drugih razloga, koje mu spočitavaju.

Fumić navodi da su "mnogi narodi Evrope imali goleme gubitke u II. svjetskom ratu, ali nitko od njih nije do karikiranih razmjera uvećavao svoje žrtve kao što to čine hrvatski i srpski ekstremisti. Njima činjenice ne znače ništa ukoliko ne pridonose potvrdi njihovog političkog stajališta." (str. 67.). Pri tome Fumić zaboravlja, ili svjesno prešućuje, o kojim brojkama ljudskih gubitaka u Drugome svjetskom ratu je u Jugoslaviji od 1945. do 1990. bilo riječ i koji su to stradalnici i žrtve bili popisani. Na kraju priloga Fumić genijalno zaključuje da ne može "sa sigurnošću" tvrditi da su podaci o žrtvama Hrvata u Drugome svjetskom ratu koje donosi "u cijelosti točni, jer ih osobno nismo provjeravali" (str. 68.).

Ivo Josipović, raspravljajući znalački na temelju međunarodnoga prava o odgovornosti za ratne zločine tijekom Drugoga svjetskog rata, donekle i s nelagodom, pristojno i izravno, zaključio je da se i u slučaju svibanjskih događaja 1945. radilo o ratnim zločinima: "[...] u *Bleiburgu* i *Križnom putu* i svemu što se dogodilo, i osveta koja je, nažalost, u jednom dijelu iz shvatljivih povijesnih razloga prevladala nad pravom, možemo reći da se prepoznaje zločin." (str. 41.). Nije mi jasno kako to da oni koji niječu da je u bleiburškom slučaju riječ o zločinu nisu reagirali na Josipovićeve navode. No, nisam uvjeren da su oni kojima se obratio i shvatili njegove navode kao činjenicu.

Slavko Komar zastupa staru tezu da su neprijateljski vojnici zarobljeni do 9. svibnja 1945. bili ratni zarobljenici, a da se oni koji su zarobljeni od 9. do 15. svibnja 1945. ne mogu smatrati ratnim zarobljenicima, jer su "uhvaćeni kao naoružani pobunjenici protiv međunarodno priznate države, Demokratske Federativne Jugoslavije". Prema Komaru, koji u takvim stajalištima nije usamljen, "oni su odmetnici ili teroristi. Prema njima se ne mogu primijeniti pravila ratnog prava, jer je rat završen 9. svibnja." (str. 97.). Time, očigledno je, želi umanjiti težinu bleiburškog slučaja. Da skratim, pa i kada navedene osobe i skupine zarobljene u vremenu nakon 9. svibnja 1945. ne bismo smatrali ratnim zarobljenicima, nego "pobunjenicima", "odmetnicima" ili "teroristima", što međunarodne konvencije o ratnom pravu ne potvrđuju,⁸ i takve bi osobe i skupine morale biti pošteđene izvansudskih likvidacija i trebale bi imati pravo na regularne sudske postupe. Tim više, jer su se našli u vlasti "međunarodno priznate države".

⁸ Usp. primjerice: Boško PETROVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb 1992., 398.-424.; Vladan JONČIĆ, *Ratni zarobljenici. Međunarodnopravni status*, Beograd 2002.

Jesu li se Hrvati na Bleiburgu predali Britancima ili Jugoslavenskoj armiji, pitanje je tumačenja trostranog čina i njegova učinka na pregovorima 15. svibnja 1945. Naime, Hrvati nude predaju Britancima, koji ponudu odbijaju i prenose je Jugoslavensku armiju, a oni prihvaćaju britansku odluku, da Hrvati pred njima polože oružje. Kasnije su sudionici bleiburških pregovora na različite načine tumačili taj događaj.

Britanci su ratne zarobljenike i izbjeglice smjeli prisilno repatriirati samo uz zajamčenje humanog odnos u zemlji prijema. Neosporno je i da ako neko pitanje ne bi bilo određeno u Ženevskoj konvenciji o postupanju sa ratnim zarobljenicima iz 1929., to nije značilo da se s repatriiranim može postupati kako tko želi. U svakoj fazi *ius in bello* ratujuće strane su ostale dužne poštivati zakon čovječnosti. To je uvijek priznavala i britanska teorija međunarodnog prava.⁹ Britanska odluka na Bleiburgu, očito, nije bila u skladu s međunarodnim ratnim pravom i temeljila se na odredbama koje su jednostrano usvojene na konferenciji u Jalti.

Spis britanskog Ministarstva obrane iz 1988. naslovljen "Interim Report on An Enquiry Into the Repatriation of Surrendered Enemy Personnel to the Soviet Union and Yugoslavia From Austria in May 1945 and the Alleged 'Klagenfurt Conspiracy'" ("Prethodni izvještaj o jednom istraživanju u vezi s izručenjem zarobljenog neprijateljskog osoblja Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji iz Austrije, u svibnju 1945. i o navodnoj 'klagenfurtskoj zavjeri'"), uz sve nedostatke i prikriveno nastojanje da opravda postupak britanske vojske prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilima, zapravo je novim dokumentima samo potvrdio hipotezu koja je već postojala u historiografiji i koju je najizravnije iznio Nikolaj Tolstoy u knjizi *The Minister and the Massacres*, objavljenoj dvije godine ranije.¹⁰ Tolstoy je naveo da je britanska vojska bila odgovorna za sudbinu ratnih zarobljenika. Britansku odluku da se zarobljeni neprijatelji i izbjeglice predaju Sovjetskoj i Jugoslavenskoj armiji, ocijenio je krajnje neljudskim i nedostojnim činom te je britanske časnike, za to izravno odgovorne, optužio za ratni zločin. "Cowgillov izvještaj" s očitom nelagodom priznaje da su britanski časnici, unatoč visokim načelima za koje su se borili u ratu, na njegovu kraju moralno popustili, zavaravajući zarobljenike o njihovoj sudbini i pokazujući prema njima krajnje neljudski odnos.¹¹

Bez obzira na sve to Daniel Ivin, držeći se starih stajališta "utvrđuje da na Bleiburškom polju samog izručenja nije bilo" (str. 42.), odnosno zastupa tezu da su bleiburški događaji, predaja i izručenje, mit. Priznajem, ostajem bez riječi.

Branko Dubravica donio je, na temelju uglavnom objavljenih izvora i literature, pregled poslijeratnih logora i stratišta u Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini. Zatim je naveo razne brojke, a zatim nelogično i naprasno stao. Dubravica, naime, nije zbrojio navedene brojeve i donio ocjenu o čemu se ustvari u svim tim događajima radilo. Posljedica ovakvog pristupa nedovršen je rad.

Petar Strčić nastoji nas uvjeriti u zapadne "demokratske" stavove J. Broza Tita i prikazati njegovo nepripadanje staljinističkoj opciji već u vrijeme Drugoga svjetskog rata (str. 17.). Strčić odgovornost za sve negativnosti pripisuje "staljinističkoj skupi-

⁹ Usp. Dieter BLUMENWITZ, *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941-1946). Mednarodnopravna študija*, Celovec 2005., 148.-150., 155.-156. i tamo navedena literatura.

¹⁰ Nikolai TOLSTOY, *The Minister and the Massacres*, London 1986., hrvatsko izdanje: Nikolaj TOLSTOJ, *Ministar i pokolji. Bleiburg i Kočevski Rog 1945.*, Zagreb 1991.

¹¹ Usp. Darko BEKIĆ, "Slučaj Bleiburg: nova istraživanja, nova iskušenja", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 21., br. 1-3, Zagreb 1989., 197.-214.; Darko BEKIĆ, "Verzija Cowgillova izvještaja", u: *Bleiburg. Otvoreni dossier*, Zagreb 1990., 27.-68.

ni" u KPJ, predvođenoj Aleksandrom Rankovićem, uz to dakako amnestirajući KPJ i J. Broza Tita. Je li ipak tako? Upravo suprotno Strčićevim tvrdnjama, CK KPJ odnosno J. Broz Tito imao je tijekom rata, od početka do kraja, intenzivne veze s Kominternom, kojoj je slao iscrpna izvješća i od nje primao upute. Sovjeti su zbog međunarodno-političkih razloga i odnosa sa saveznicima prepuštali Britancima javno vođenje politike prema Jugoslaviji. Dovoljno je prisjetiti se "lijevih skretanja" jugoslavenskih komunista krajem 1941. i početkom 1942., kada su u provođenju "proleterske etape" svoje borbe u drugi plan stavili rat protiv Sila osovine, nasuprot klasne borbe protiv domaće "kontrarevolucije".¹² U ovome su, jer je upravo J. Broz Tito neposredno pred rat beskompromisno boljševizirao KP Jugoslavije, bili "napredniji" i od smjernica koje su dolazile iz Moskve. Tada je među partizanima, valjda u duhu njihovog "antifašizma" i "prozapadne orijentacije" bila popularna i pjesmica "Partizani spremite mitraljeze da čekamo kralja i Engleze!"¹³ Vjerojatno i zato jer se već u vrijeme rata razišao s Staljinom, kako to inzistira Strčić, maršal J. Broz Tito u prosincu 1947., u govoru održanom tijekom posjeta Rumunjskoj, među ostalim je rekao: "Neka živi ova velika zajednica mira na Istoku, na čelu s velikim Sovjetskim Savezom pod vođstvom generalisimusa Staljina".¹⁴ Kada su se 1948. J. Broz Tito i generalisimus Staljin razišli, Tito je priznao da je taj razlaz izrazito teško doživio: "Znate, to nije bio samo šok, već nešto mnogo dublje!", te objasnio i zašto: "Za komunistu je možda i najteži čas u životu kada dođe do toga da mu se poruši sve ono u što je vjerovao i na čemu je sam sebe gradió!"¹⁵ Naime, Titova je staljinistička usmjerenost i dalje prisutna. Pošto ga je Staljin odgurnuo od sebe, portret kremaljskog diktatora na središnjoj je proslavi 1. svibnja 1949. u Beogradu bio pored Titovog. Štoviše, partijski list *Borba* 4. listopada 1949. nazvao je Staljina "najvećim živim autoritetom u demokratskom svijetu".¹⁶ Sve do rezolucije Informbiroa, pa i nešto kasnije, pjevalo se u Jugoslaviji na sve strane: "Uz Tita i Staljina, dva junačka sina, nas neće ni pakao smest".¹⁷ Staljinizacija ili boljševizacija ili komunizacija se u Jugoslaviji povećava upravo u poraću i posebice nakon 1948.! Što se, pak, zapada i demokracije tiče, pjevalo se isto tako naveliko: "Amerika i Engleska bit će zemlja proleterska". Samo krajnje neupućenima nije jasno o čemu je riječ. Strčić iznosi stajališta kakva ni Bugari nisu imali 1948. Uza sve, iznesena razmišljanja zanimljiva su kao ogledni primjer i danas prisutnog naglašenog komunističkog tumačenja prošlih događaja.

Revolucija, kao ključna odrednica komunističke ideologije na skupu i u zborniku uopće se ne spominje. U različitim varijantama u izlaganjima koristi se pojam "antifašizam". No, osim što je borba koju su hrvatski i jugoslavenski komunisti vodili bila i antifašistička, bio je to u prvom redu revolucionaran rat za uspostavljanje novog poretka, umnogome po uzoru na boljševičku revoluciju. Revolucija se u Jugoslaviji najprije,

¹² Usp. Rasim HUREM, *Kriza Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine*, Sarajevo 1972.; Nikola B. POPOVIĆ, *Jugoslovensko - sovjetski odnosi u drugom svjetskom ratu (1941 - 1945)*, Beograd 1988. i tamo navedeni izvori i literatura.

¹³ Usp. Ivo BANAC, *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990., 88.-90.

¹⁴ Kosta ČAVOŠKI, *Tito - tehnologija vlasti*, Beograd 1991., 293.-294.

¹⁵ Josip BROZ TITO, *O Partiji i ulozi komunista*, knj. 3, Beograd 1984., 221., 219.

¹⁶ Pero SIMIĆ, *Svetac i Magle. Tito i njegovo vreme u novim dokumentima Moskve i Beograda*, Beograd 2005., 41.

¹⁷ Usp. *Naše pjesme*, Zagreb 1945., 14.-15.

u vrijeme Drugoga svjetskog rata, krila iza borbe za narodno oslobođenje i oslobodilačkog rata, pa su svi neprijatelji i konkurenti progonjeni pod izlikom da su izdajnici i suradnici okupatora. Nakon rata, postupno se počelo govoriti o socijalizmu, otvoreno nakon 1947., i isticati KP Jugoslavije, a protivnike sve više progoniti zbog kontrarevolucije to jest kao klasne neprijatelje.¹⁸

Kada Strčić navodi brojne Titove naredbe o sprječavanju zločina nad zarobljenicima (str. 19.-21.), logično bi bilo da se upitao: ako su te naredbe kršene, a očito je da jesu, zašto nitko nije odgovarao? Nameće se odgovor da te naredbe, ako i jesu vjerodostojne, očito nisu bile ozbiljne. Na Strčićev se način može amnestirati i Pavelića za ustaške zločine počinjene nakon travnja 1942. jer je pod pritiskom Nijemaca promijenio odnos i djelovanje prema Srbima u NDH.¹⁹ Umjesto logike, akademik to rješava na spektakularan način i za sve okrivljuje Rankovića, pokazujući da uopće ne razumije odnose i način djelovanja u KPJ.

Kada razglaba o stajalištu "pro-endehaške" emigracije o sudbini pobijenih i zločinima na Bleiburgu i "križnom putu", Strčić navodi da "jugoslavenski pobjednici za optužbe nisu marili do 1990. godine, ističući da se radi samo o zločincima" (str. 10.). Nije mi poznato gdje su to "jugoslavenski pobjednici" do 1990. priznali da su pobili pobijedene, pa makar ih smatrali "zločincima"?

Kako se postaviti prema Strčićevim mudrovanjima o Rimskim ugovorima kada predbacuje Paveliću da u njima nije spomenuo Istru i Rijeku (str. 12.)? Za nekoga tko je profesionalni povjesničar i uz to akademik, očekivalo bi se da zna kojoj su državi Istra i Rijeka tada pripadali i o čemu se u Rimskim ugovorima govorilo, ako to već nije jasno Fumiću (str. 60.). Uostalom, zar Strčić smatra da je to bio razgovor i dogovor ravnopravnih, ili diktat jačeg. Žalosno je, zatim, da Strčić ne shvaća da činjenica da su nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. Nijemci proglasili Operativno područje "Jadransko primorje" (Operationszone "Adriatisches Küstenland"), u koje je ulazio i njegov rodni Krk, ipak ne znači da je on tada postao podanik Adolfa Hitlera, kako navodi (str. 12.-13.), jer je spomenuto Operativno područje ostalo u sastavu Talijanske Socijalne Republike, a nije anektirano u sastav Trećeg Reicha.²⁰

Nevjerojatna je Strčićeva tvrdnja da je 2006. donošenjem *Rezolucije 1481* ("Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes") "na temelju ultradesničarskog [sic!] prijedloga i međunarodno tijelo Europske unije osudilo komunističke, ali ne i nacifašističke zločine [...], te da još uvijek nema u EU formalne osude nacifašističkih zločina" (str. 16.). Strčić dalje naklapa da se, "međutim, ne zna ili ne želi znati u nas, u Hrvatskoj, pa eto, i u dijelu vrha Evropske unije, da je komunizam jedno, pripadnost komunističkoj stranci drugo, a komunistički zločini da su treća stvar. Utoliko više što su, primjerice, strani filozofi, pa i hrvatski, odavno rekli

¹⁸ Usp. Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., 26.-268. i tamo navedeni izvori i literatura.

¹⁹ Usp. Nikica BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske, 1941.-1945.*, Zagreb 2003., 173.-182.; R. HUREM, *Križa Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine*, 206.-218.; Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945.*, Zagreb 1977., 175.-178.; Davor MARIJAN, "O zločinima Crne legije na području Kupresa u ljeto 1942. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 32, br. 2, Zagreb 2000., 317.-331. i tamo navedeni izvori i literatura.

²⁰ Usp. Mario MIKOLIĆ, *Istra 1941.-1947. Godine velikih preokreta*, Zagreb 2003., 123.-130. i tamo navedeni izvori i literatura.

da, zapravo, nikakvog komunizma nikad nigdje na svijetu nije bilo, jer je to, zapravo, gotovo ranokršćanska Kristova opcija; no ni ova također nikad nije zaživjela, čak ni u samome kršćanstvu, pa u njemu je nema ni danas.” (str. 16.).

Strčić ponavlja niz tvrdnji koje su, naprosto, spekulacije i davno su razjašnjene kao neutemeljene. Tako, primjerice navodi da su ustaše “u službi nacističkog III. Reicha 1934. god. sudjelovali u ubojstvu Louisa Barthoua, ministra vanjskih poslova Francuske, a usput također u Marseillesu, i jugoslavenskog kralja Aleksandra I. Karađorđevića [...]” (str. 14.). Ili, pak, navodi da je napad Trećeg Reicha na SSSR zakašnio “zbog rata protiv Kr.[aljevine] Jugoslavije.” (str. 13.). Ukratko, Strčićev je prilog prepun digresija i navoda koji s temom o kojoj raspravlja imaju malo ili uopće nemaju veze. U najboljoj maniri *oral history* Strčić nabraja sve što mu “padne na pamet”, ili mu se, pak, čini zgodnim da bi fascinirao slušatelje odnosno čitatelje. Isto tako i u popisu “knjiga i zbornika bez čijih se sadržaja - o neposrednim uzrocima, razvoju i posljedicama - ne može shvatiti *Bleiburg*” (str. 13.-30.), neselektivno je nanizao “sve i svašta”. Šteta što nije bio još uporniji.

Ivo Goldstein nastoji stvoriti “okvir” za razumijevanje “osvete”, te navodi da “Osveta koja je kulminirala u svibnju 1945. godine nije bila bezrazložna. Ona je bila motivirana zločinom koji se počeo događati u travnju 1941. godine.” (str. 32.-33.). No, postavlja i pitanje “da li je ta osveta, odnosno da li je kazna koju su dobili pojedinci i čitave skupine bila primjerena” (str. 33.). I. Goldstein je mišljenja da je postojala “po svemu sudeći, Titova načelna suglasnost da se taj ‘obračun’ dogodi, i u onom valu koji je pokrenut ujesen 1944. i u onom u svibnju slijedeće godine, ali ne na tako žestok način i u takvu obimu” (str. 37.). I. Goldstein inače uporno promiče tezu da iako se u javnim istupima J. Broza Tita potkraj Drugoga svjetskog rata “češće javlja i riječ osveta, (no) nema podataka da je osobno poticao masovne osvetničke akcije ili da ih je izravno odobravao. Štoviše, postoje podaci o njegovu suprotstavljanju nasilju [...]”. Međutim njegova upozorenja nisu bila dovoljno stroga [...]”²¹ Možemo dugo raspravljati o kakvim se stupnjevima “strogoće” ili, pak, o nečem drugom radilo.

Povodom izbijanja Crvene armije na rumunjsko-jugoslavensku granicu, vrhovni zapovjednik NOV i POJ maršal J. Broz Tito uputio je 8. rujna 1944. svim oficirima, podoficirima i politkomesarima NOV i POJ proglas: “Udarajte nemilosrdno po neprijateljskim kolonama i uništavajte njihovu živu silu. Čim više fašističkih kostiju ostane u našoj zemlji više ćete se odužiti onim bezbrojnim žrtvama koje su pale od zločinačke ruke fašističkih osvajača. [...] Naša je sveta dužnost pred narodima Jugoslavije da zaštitimo njihove živote i njihovu imovinu i osvetimo milijun žrtava našeg naroda.”²² U historiografiji su objavljeni mnogobrojni navodi, podaci i dokumenti o tome kako su postrojbe NOV i POJ/JA djelovale i odnosile se prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilima, posebice potkraj Drugoga svjetskog rata, a i u neposrednom poraću.²³

²¹ Ivo GOLDSTEIN, “Josip Broz Tito – između skrupuloznoga historiografskog istraživanja i političke manipulacije”, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 6, Zagreb 2002., 320. Usp. Ivo GOLDSTEIN, “Značenje godine 1945. u hrvatskoj povijesti i osvetnički gnjev”, u: 1945. – *razdjelnica hrvatske povijesti*, Zagreb 2006., 72.

²² Branko PETRANOVIĆ i sur. (prir.), *Odnosi Jugoslavije i Rusije (SSSR) 1941 - 1945. Dokumenti i materijali*, Beograd 1996., 500.-501.

²³ Usp. Jera VODUŠEK STARIČ, *Prevzem oblasti 1944 - 1946*, Ljubljana 1992. ili hrvatsko izdanje: Jera VODUŠEK STARIČ, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944. - 1946.*, Zagreb 2006.; Mitja FERENC,

Konačno, maršal Jugoslavije J. Broz Tito je u govoru održanom u Ljubljani 26. svibnja 1945., a koji je objavljivanjem u *Borbi* od 28. svibnja 1945. imao i šireg odjeka, nedvosmisleno istaknuo što se dogodilo. I. Goldstein navodi da je J. Broz Tito "preko svega prešao s dvije rečenice" (str. 37.). To sugerira slijeganje ramenima, odnosno možda i prihvaćanje sa žaljenjem onoga što se dogodilo, a to ipak nije naglasak u ljubljanskom govoru, koji je dobar pokazatelj koliko je J. Broz Tito koristio rječnik "kratkog kursa". Bit ćemo cjepidlake, radi se o četiri važne rečenice: "Što se tiče ovih izdajnika koji su se našli unutar naše zemlje, u svakom narodu posebice – to je stvar prošlosti. Ruka pravde, ruka osvetnica našeg naroda dostigla ih je već ogromnu većinu, a samo manji dio uspio je pobjeći pod krilo pokrovitelja van naše zemlje. Ova manji na nikada više neće da gleda ove naše divne planine, naša cvatuća polja. Ako bi se to dogodilo, onda će to biti vrlo kratkog vijeka".²⁴ Jasno je da J. Broz Tito odobrava obračun i počinjene zločine i istu sudbinu najavljuje onima koji su imali sreću pobjeći, ako budu dovoljno glupi da se vrate.

J. Broz Tito je s dijelom Vrhovnog štaba NOV i POJ pristigao 4. listopada 1944. u Vršac, odakle je rukovodio borbama do prelaska u Beograd.²⁵ Iz Vršca je J. Broz Tito 16. listopada 1944. uputio komandantu 1. armijske grupe NOVJ Peki Dapčeviću, depešu kojom je naložio: "Pošalji mi hitno preko Bele Crkve za Vršac jednu od najboljih, jakih brigada eventualno krajišku. Potrebna mi je da očistim Vršac od švapskih stanovnika. [...] Držite ovo u tajnosti."²⁶ U svrhu "čišćenja Vršca od švapskih stanovnika", upućena je u Vršac 1. krajiška brigada 5. krajiške udarne divizije 1. proleterskog korpusa NOVJ.²⁷ Nakon teških borbi, Vršac je 2. listopada 1944. zauzela Crvena armija, a slijedećeg dana pripadnici NOV i POJ uhitili su nekoliko stotina folksdojčera muškaraca, od kojih je 200 odmah ubijeno. Od listopada do prosinca 1944., nekoliko tisuća civila folksdojčera, ali i drugih, pretežno muškaraca, odvedeno je u obližnji likvidacijski logor. Tijekom mjeseca listopada ubijeno je 700 lokalnih Nijemaca. Prema poimeničnim pokazateljima u Vršcu i okolnim mjestima, utvrđeno je 1.038 žrtava, od kojih su 647 iz grada Vršca.²⁸ Povjesnica 1. krajiške brigade navodi da su u Vršcu "imali (su) pune ruke posla", ali "čišćenje Vršca od švapskih stanovnika", narav-

Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne, Celje 2005.; Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb 2005.; Srđan CVETKOVIĆ, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944 - 1953.*, Beograd 2006.; Zdravko DIZDAR, Vladimir GEIGER, Milan POJIĆ, Mate RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, Slavonski Brod 2005.; Vladimir GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, Slavonska, Srijem i Baranja, Slavonski Brod 2006. i tamo navedeni izvori i literatura.

²⁴ Josip BROZ TITO, *Sabrana djela, Tom dvadeset osmi, 1. maj – 6. jul 1945.*, Beograd 1988., 78.

²⁵ Branislav ILIĆ, Vojislav ĆIRKOVIĆ (prir.), *Hronologija revolucionarne delatnosti Josipa Broza Tita*, Beograd 1988., 90.

²⁶ Josip BROZ TITO, *Sabrana djela, Tom dvadeset četvrti, 6. oktobar – 15. novembar 1944.*, Beograd 1982., 88.; Milovan DŽELEBDŽIĆ, *Tito u Vršcu 16-25. oktobar 1944*, Vršac 1984., 105.; Radomir BULATOVIĆ, *Titov borbeni put (1943-1945). Posebni osvrt na objekte u kojima je boravio i radio*, knj. 2., Sarajevo 1988., 224.

²⁷ Usp. J. BROZ TITO, *Sabrana djela, Tom dvadeset četvrti, 6. oktobar – 15. novembar 1944.*, 266.

²⁸ Usp. Helmut FRISCH, Werschetz (Versecz – Vršac). *Kommunale Entwicklung und deutsches Leben der Banater Wein- und Schulstadt*, Wien 1982., 665.-673.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV, Menschenverluste-Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, München, Sindelfingen 1994., 50.-51., 148.-151., 163.-166., 399.-413.; www.totenbuch-donauschwaben.at. i tamo navedeni izvori i literatura.

no, ni ne spominje.²⁹ No, njemačka i austrijska historiografija i publicistika donose brojne i opsežne prikaze kako su krajišnici, ali i drugi pripadnici NOV i POJ prije i poslije njih, potkraj 1944. udovoljili Titovoj naredbi za "čišćenje" Vršca.³⁰

Upravo je odnos NOV i POJ/JA i "narodnih" vlasti prema jugoslavenskim Nijemcima, kojima je pripisana i ozakonjena kolektivna krivnja, ogledni primjer ključne uloge J. Broza Tita u provođenju etničkoga čišćenja u Jugoslaviji potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću.

Odlukom predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vrhovnog zapovjednika NOV i PO Jugoslavije J. Broza Tita, uvedeno je izvanredno stanje na području Banata, Bačke i Baranje, odnosno uvedena je 22. listopada 1944. Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju. U nadležnost NOV i POJ, prešla je na tom odlukom na navedenim područjima sva izvršna i sudska vlast.³¹ Na sjednici NKOJ-a održanoj 30. listopada 1944., predsjednik NKOJ-a maršal Jugoslavije J. Broz Tito je pojasnio: "[...] Uspostavu vojne vlasti u Vojvodini diktirali su specijalni problemi u Vojvodini, - isterivanje Nemaca [...]. Pitanje iseljavanja Nemaca mi moramo rešiti, jer je to večita opasnost za našu zemlju. [...]"³²

Prikazujući stanje u Hrvatskoj i Jugoslaviji u neposrednom poraću 1945. povjesničar Tvrtko Jakovina iznosi stereotipnu i neistinitu tvrdnju, koju je uporno promicala jugoslavenska historiografija: "Utjecajnih, brojnih i bogatih Nijemaca, koji su otišli još i prije kraja rata, također je nestalo." (str. 71.). No, jugoslavenski i hrvatski Nijemci nisu "otišli", nego su izbjegli ili protjerani!

²⁹ Usp. Milorad GONČIN, Stevo RAUŠ, *Prva krajiška udarna proleterska brigada*, Beograd 1981., 264.

³⁰ Usp. Leopold ROHRBACHER, *Ein Volk ausgelöscht. Die Ausrottung des Donauschwabentums in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948*, Salzburg 1949., 75.-80.; *Völkermord der Tito-Partisanen 1944 - 1948. Die Vernichtung der altösterreichischen Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien und die Massaker an Kroaten und Slowenen. Dokumentation*, Graz 1991., 145.-149.; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf 1961., München 1984., Augsburg 1994., München 2004., 90E.-93E.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, München, Sindelfingen 1991., 129., 198., 210.-215., 356.-362.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, München, Sindelfingen 1993., 44.-59.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen-Vernichtungslager-Kinderschicksale in der Zeit von 1944 - 1948*, München, Sindelfingen 1995., 263.-266., 700.-702., 710.-711.; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944 - 1948. Die Stationen eines Völkermords*, München 1998., 106.-107; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 - 1948*, München 2003., 62.-63.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944 - 1948*, Beograd 2004., 75.-76.; H. FRISCH, Werschetz (Versecz - Vršac). *Kommunale Entwicklung und deutsches Leben der Banater Wein- und Schulstadt*, 637.-688.; Robert HAMMERSTIEL, *Von Ikonen und Ratten. Eine Banater Kindheit 1939 - 1949*, Wien, München 1999. ili u srpskom prijevodu: Robert HAMERŠTIL, *O ikonama i pacovima. Jedno banatsko detinjstvo 1939 - 1949*, Vršac 2003. i tamo navedeni izvori i literatura.

³¹ V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 29.

³² Branko PETRANOVIĆ, Ljiljana MARKOVIĆ (prir.), *Zapisnici NKOJ-a i Privremene vlade DFJ 1943-1945.*, Beograd 1991., 54.

Komunističke vlasti su nakon rata i preostale Nijemce u Jugoslaviji odlučile protjerati iz zemlje. Predsjedništvo Ministarskog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije u Beogradu izvijestilo je 11. lipnja 1945.: "Vlada Jugoslavije stoji na stanovištu da sve Njemce koji se nalaze u okviru granica Jugoslavije raseli i uputi u Njemačku, čim se zato stvore povoljni tehnički uslovi." O tome je, iznoseći detaljne upute, Zemaljska komisija za repatrijaciju Nijemaca pri Ministarstvu unutarnjih poslova Federalne Države Hrvatske u Zagrebu izvijestila 7. srpnja 1945. oblasne i okružne Narodne odbore. Štoviše, jugoslavenske vlasti su zauzele stajalište o zabrani povratka izbjeglih i prognanih folksdojčera iz Jugoslavije. Odluka da se onemogućiti povratak jugoslavenskih Nijemaca donesena je na sjednici Državne komisije za repatrijaciju održanoj u Beogradu 22. svibnja 1945., s čime su se, zatim, suglasili Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije i Generalštab Jugoslavenske armije.³³

Procjenjuje se da je od oko 500.000 Nijemaca, koliko ih je živjelo na području Jugoslavije do potkraj Drugoga svjetskog rata, oko 240.000 evakuirano pred naletom Crvene armije i NOV i POJ i nikada se više nije vratilo na svoja ognjišta. Ako se ne računaju folksdojčeri mobilizirani u razne vojne postrojbe, oko 200.000 Nijemaca civila potpalo je pod komunističku vlast u Jugoslaviji. Od toga je jedna četvrtina nastradala u koncentracijskim logorima, dok je ostatak nestao tijekom etničkog čišćenja ili je pak morao izbjeci. Od potkraj 1944. do početka 1948. u logore je internirano oko 170.000 osoba.³⁴ U poslijeratnim jugoslavenskim koncentracijskim logorima je smrtno stradalo najmanje oko 50.000 do 60.000 pripadnika njemačke manjine. Do sada je oko 50.000 žrtava poimenično identificirano.³⁵ Najmanje oko 10.000, a moguće je i do 20.000 hrvatskih Nijemaca, većina preostalih u zavičaju, internirano je u razdoblju od 1945. do 1947. godine u koncentracijske logore, u kojima je najmanje nekoliko tisuća izgubilo život.³⁶ Najnovija istraživanja navedene brojke utemeljeno povećavaju.

Navedene naredbe vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala J. Broza Tita ogledni su primjer je li "Tito (je) vodio računa o tome da se vojska ne miješa u poslove civilne vlasti i da se strogo pridržava međunarodnog ratnog prava u odnosima prema zarobljenicima, ranjenicima i civilima itd.", kako to tvrdi Dragosavac (str. 98.). Odnosno, radi li se samo o "načelnoj suglasnosti" J. Broza Tita "da se taj 'obračun' dogodi [...], ali ne na tako žestok način i u takvu obimu", te je li točno da "nema podataka da je [J. Broz Tito] osobno poticao masovne osvetničke akcije ili da ih je izravno odobravao", kao i je li točna teza o Titovu "suprotstavljanju nasilju", kako to I. Goldstein zastupa. Uostalom, prikazujući Titov odnos prema ratnim zarobljenicima tijekom Drugoga

³³ Usp. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 179.-182.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*. Slavonija, Srijem i Baranja, 245.-248. i tamo navedeni izvori i literatura.

³⁴ Usp. *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944 - 1948. Die Stationen eines Völkermords*, 4., 290.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 - 1948*, 155.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944 - 1948*, 196. i tamo navedeni izvori i literatura.

³⁵ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito - Regime in der Zeit von 1944-1948*, München, Sindelfingen 1994.; www.totenbuch-donauschwab.at.

³⁶ Usp. Ekkehard VÖLKL, "Abrechnungsfuror in Kroatien", u: Klaus Dietmar HENKE und Hans WOLLER (Hrsg.), *Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kolaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*, München 1991., 378.; Vladimir GEIGER, "Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata 1945. - 1947.", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38, br. 3, Zagreb 2006., 1085.

svjetskog rata, i posebice u svibnju 1945., I. Goldstein ustvrđuje da je J. Broz Tito znao za strijeljanja ratnih zarobljenika, a da se je njegovo stajalište o likvidacijama promijenio "isključivo iz činjenice da zbog njih saveznici 'protestuju'" (str. 37.).

Mnogobrojnim događajima i dokumenti jasno pokazuju da je očita razlika između propisanoga i činjenoga. Upitna je bila provedba zapovijedi predsjednika NKOJ-a i vrhovnog zapovjednika NOV i PO Jugoslavije J. Broza Tita/Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije o postupanju s ratnim zarobljenicima. Zapovijedi, koje su najvjerojatnije bile samo za "javnu" i "vanjsku" uporabu, te su tadašnje ozračje i razvoj događaja ostavili dosta slobode i prostora pojedincima na zapovjednim mjestima (zasigurno ne bez znanja najviših vojnih i političkih osoba i ustanova) kako bi se što prije obračunali s mnogim protivnicima i neistomišljenicima novog sustava. "Revolucionarna pravda" prema poraženima i neprijateljima često je u Hrvatskoj i Jugoslaviji, kako to inače i biva u revolucijama, bila istovjetna s najobičnijom odmazdom.

U izvješću sekretara KP Hrvatske 12. proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade od 3. lipnja 1945. navedeno je: "Prilikom praćenja zarobljenika opazilo se je da naši borci ne znaju mrziti zarobljenog neprijatelja. Oni su sa zarobljenicima suviše blago postupali. Desilo se je i takovih slučajeva, da je neki borac izvodio iz kolone zarobljenike svoje poznanike ili prijatelja te da ih tako sačuva. Objašnjavanjem borcima tko su ti zarobljeni i što su napravili našem narodu, borci su počeli drugačije gledati na zarobljenike i znali su ih mrziti. Mržnja prema neprijatelju se je osjetila kod kažnjavanja ustaških i četničkih zločinaca gdje borci nisu iste ubijali zbog naređenja, već zato što ih mrže".³⁷

Kao što se vidi mržnju prema neprijatelju jugoslavenski su komunisti prema staljinističkom uzoru sustavno promicali tijekom rata. Milovan Đilas, glasnogovornik stajališta KPJ, piše u listopadu 1942. o "plemenitoj mržnji" prema neprijatelju: "Imati milosti i sažaljenja prema tim krvoločnim zvijerima – zar to ne znači iznevjeriti ono za šta se dižeš u borbi? [...] Sjetite se da je veliki vođ naprednog čovječanstva drug Staljin rekao: neprijatelja se ne može pobijediti dok se ne nauči - mrzjeti ga...", a znatno radikalnije istupa u veljači 1943. i poručuje: "Ne prevaspitavajte ih, ne trošite vrijeme, ne nadmudrujte se s njima! Oni znaju što čine. Ubijajte ih kao pse, kako su i zaslužili, osvetite naše nevine žrtve, u zgarište pretvorena sela i gradove! Neka svaki od njih zna da će za zločine biti kažnjen. Budite bez milosti prema rulji kojoj je jedini cilj ubijanje i pljačkanje tuđeg, mukom stečenog dobra! [...]"³⁸ Mržnju prema neprijatelju jugoslavenski komunisti sustavno promiču i potkraj rata i u neposrednom poraću. Očito ne bez razloga, početkom travnja 1945. objavljene su u prijevodu s ruskog, najprije u Beogradu knjiga Ilje Erenburga *Rat*,³⁹ a nedugo zatim i u Zagrebu knjižica Mihaila Šolohova *Nauk mržnje*,⁴⁰ koje predstavljaju antologijske tekstove "govora mržnje".

I. Goldstein dajući Francusku kao primjer obračuna s kolaboracijom navodi da je "u danima oslobođenja (ljetu 1944.) po kratkom postupku obavljeno više od 9.000 pogubljenja, pa je ministar pravde 15. rujna [1944.] osnovao posebne sudove pravde koji su izrekli 38.266 presuda, od toga ih je 2.853 bilo na smrt." (str. 33.). No, stvari ipak stoje nešto drukčije.

³⁷ Usp. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 153.-154.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 32., 208.

³⁸ Milovan ĐILAS, *Članci 1941 - 1946*, Zagreb 1947., 30., 67.

³⁹ Ilja ERENBURG, *Rat april 1942 - mart 1943*, Beograd 1945.

⁴⁰ Mihail ŠOLOHOV, *Nauk mržnje*, Zagreb 1945.

U "divljim čistkama" 1944. apologeti Vichya tvrdili su da je ubijeno 100.000 osoba. No, ova brojka nikada nije prihvaćena kao uvjerljiva. Neki povjesničari tvrdili su da je u "divljim čistkama" ubijeno između 30 i 40 tisuća osoba. Već u listopadu 1944. de Gaulleova vlada je utemeljila Povijesni odbor za proučavanje Drugog svjetskog rata, koji je tijekom 1950-ih pokrenuo istraživanje žrtava "divljih čistki". Došlo se do brojke od 9.000 osoba koje su likvidirane pod optužbom za suradnju s okupatorima, najčešće bez ikakvog suđenja. Te osobe su likvidirane u razdoblju prije i neposredno nakon oslobođenja od nacističke okupacije. Od tih 9.000 osoba ubijenih na "divlje" struktura je ovakva: 2.400 je ubijeno prije iskrcavanja saveznika u Normandiji, 5.000 je ubijenih u vrijeme između iskrcavanje saveznika i oslobođenja od nacističke okupacije, 1.600 je ubijenih neposredno nakon oslobođenja. Nakon toga, od rujna 1944., već je uspostavljena mreža sudova za suđenje kolaboracionistima. Visoki sud, koji je sudio visokim dužnosnicima Vichya, donio je 18 smrtnih kazni, od čega 10 smrtnih kazni "u odsutnosti". Od osam smrtnih kazni samo su tri izvršene. Sudovi pravde, koji su sudili ostalim kolaboracionistima, donijeli su oko 6.760 smrtnih kazni, od čega je 3.910 kazni bilo "u odsutnosti", a 2.853 u prisutnosti optuženog. Od tih 2.853 kazne de Gaulle je preinačio kaznu u 73 posto slučajeva, a samo 767 smrtnih kazni je izvršeno. Osim toga vojni sudovi su donijeli 770 smrtnih kazni. Ukupan broj osoba u Francuskoj koji su smaknuti prije i nakon oslobođenja iznosio je oko 10.500 osoba, uključujući i one koji su ubijeni u "divljim čistkama". U Francuskoj je podignuto nešto više od 311.000 slučajeva pod optužbom za kolaboraciju. Budući da su te optužnice nekada uključivale i više osoba, pred sudovima se našlo, moguće je, oko 350.000 Francuza. U 60 posto slučajeva optužnice su odbačene. U nešto više od 171.000 slučajeva donesene su presude i one su u 3/4 slučajeva bile takve da su optuženi proglašeni krivima. Više od 40.000 osoba osuđeno je u skladu s time na zatvor ili internaciju, a 50.000 na "degradation national". Osim toga razne ustanove imale su svoje odbore za čistku. Djelovanjem tih odbora između 20 i 28 tisuća osoba kažnjeno je ukorom ili otpustom iz službe.⁴¹ Zasiurno, navedene brojke suđenih, osuđenih i likvidiranih, posebice s obzirom na broj stanovnika Francuske i Jugoslavije, više su nego znakovite.

Pojave "čišćenja" bilo je i u zapadnoj Europi, ali je ono provedeno sudskim i upravnim mjerama. Dio tih izvanjudskih likvidacija u zapadnoj Europi bila su i osvećivanja, do kojih je sporadično dolazilo u prvim danima oslobađanja pojedinih zemalja. No, osnova denacifikacije u demokratskoj Europi bila je da se postupci moraju utemeljiti na pravu i regularnim sudskim postupcima, te da je potrebno na sve načine izbjegavati i sprečavati osvetu. U Sovjetskom Savezu i u Jugoslaviji taj je proces bio bitno drukčiji jer je masovna ubojstva neposredno poslije rata organizirala i izvela država, a ne osvetoljubivi pojedinci ili skupine. Osveta je u Jugoslaviji u neposrednom poraću bila na sve načine poticana od najviših struktura vlasti.⁴²

Svi oni koji poslijeratna "čišćenja" objašnjavaju osvetom, navodeći primjere od najdalje do bliže prošlosti, ili ne razumiju ili, pak, ne žele prihvatiti karakter KP Jugoslavije koja je organizirala i vodila NOV i POJ, nametnuvši svoj monopol.

Stajalište i odnos NOV i POJ/JA i "narodnih" vlasti, od najviših do najnižih razina, uključujući i J. Broza Tita, prema samovoljnim represijama i zločinima, na temelju osobnih, političkih ili nacionalnih razloga, proizlazio je i iz ratnog i revolucionarnog

⁴¹ Usp. Julian JACKSON, *France. The Dark Years 1940-1944*, New York 2003., 577.-579. I tamo navedeni izvori i literatura.

⁴² Usp. Jerca VODUŠEK STARIČ, "Kako se čistila Jugoslavija?", *Gordogan*, god. II (XXI), br. 4-5 (48-49), Zagreb 2004., 37.

ozračja u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Nekažnjavanje počinitelja proizlazilo je i iz nemoći vlasti zbog masovnosti takvih djela i velikog broja onih koji su ih činili, ali često i zbog nezainteresiranosti vlasti, jer počinitelji su ipak "naši", a žrtve su ionako "njihovi".⁴³

Namjera potpunog i radikalnog obračuna s neprijateljem bila je i naredba Ministarstva unutarnjih poslova Demokratske Federativne Jugoslavije od 18. svibnja 1945., te i Ministarstva unutarnjih poslova Federalne Države Hrvatske od 6. srpnja 1945., o "Uklanjanju vojničkih groblja okupatora" koja je obuhvatila groblja i nadgrobne spomenike vojnika njemačke, talijanske i mađarske vojske, te ustaše. Da je naredba provedena, potvrđuju suvremenici događaja i sačuvani dokumenti.⁴⁴

Terenska istraživanja u Sloveniji protutenkovskog rova u Teznom nedaleko Maribora, najprije od travnja do lipnja 1999. kada je na dužini od 70 metara iskopano 1.179 skeleta,⁴⁵ a posebice ona u kolovožu 2007., potvrđuju postojanje masovnih likvidacija ratnih zarobljenika i masovnih grobnica. "Izvršene su sondaže na duljini gotovo tisuću metara i sve su bile pozitivne. Po cijelom jarku, ispod jednog metra zemljane površine nalazi se sloj posmrtnih ostataka u visini od jednoga do jednog i pol metra." Prema procjenama istraživačke skupine, to bi moglo biti "najveće poslijeratno gubilište u Europi", u kojemu su od oko 15.000 do 20.000 žrtava većina Hrvati, pripadnici Oružanih snaga NDH.⁴⁶

U mnogobrojnoj literaturi o Bleiburgu i "križnom putu", koja donosi različite procjene i navode, broj stradalih i žrtava kreće se u rasponu od oko pedeset tisuća do pola milijuna poginulih i pobijenih zarobljenih ustaša, domobrana i civilnog stanovništva NDH. Ukupni gubici vezani uz pojam Bleiburg i "križni put" mogli bi, prema najnižim procjenama i navodima, iznositi oko 70.000, a gubici Hrvata oko 50.000.⁴⁷

Masovne likvidacije zarobljenika provedene od raznih postrojba i ustanova NOV i POJ/JA, prije svega od OZN-e i KNOJ-a, zasigurno se ne bi mogle događati u takvom broju bez "direktiva" najvišeg rukovodstva ili barem njegova prešutnog odobravanja.

⁴³ V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 33.

⁴⁴ Usp. Lovro ŠTURM (prir.), *Brez milosti. Ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*, Ljubljana 2000., 342.; M. FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, 24.-25.; Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 20., 176.-178.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 38.-39., 638.-641.

⁴⁵ Usp. M. FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, 47.; Mitja FERENC, Želimir KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikrita grobišča Hrvats u Republici Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, Zagreb 2007., 126.-129.

⁴⁶ Usp. "Križni put. Slovenci sumnjaju da je u tenkovskom rovu pokopana jezgra hrvatske vojske. Tezno – najveća grobnica Hrvata", *Večernji list* (Zagreb), 10. 8. 2007., 4.; Ivica RADOŠ, "Provjerama potvrđena masovna grobnica nedaleko Maribora. Tezno: Istraga groba 20.000 vojnika NDH", *Jutarnji list* (Zagreb), 10. kolovoza 2007., 2.; (np), "Tezno kod Maribora. Najveća masovna grobnica Hrvata. 8. kolovoza započelo je sondiranje protutenkovskog rova u Teznom", *Hrvatsko slovo* (Zagreb), 17. 8. 2007., 8.; Ivica RADOŠ, "Intervju. Jože Dežman, Predsjednik slovenske Komisije za rješavanje pitanja prikrivenih grobišta. U Teznom imamo bar dvije Srebrenice", *Jutarnji list* (Zagreb), 24. rujna 2007., 8.-9.

⁴⁷ Usp. Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put u historiografiji, publicistici i memoarskoj literaturi*, Magistarski rad, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2006., 148.-159. i tamo navedeni izvori i literatura.

Naredbodavci i izvršitelji, svjesni nelegalnosti takvih postupaka, nastoje provesti likvidacije "konspirativno". Iskazane, pak, zamjerke masovnih likvidacija viših zapovjedništava odnose se u pravilu na način provođenja, a ne na njihovu osudu.

Prema svim pokazateljima, koja potvrđuju i najnovija istraživanja i spoznaje, odluka o "čišćenju neprijatelja", naime masovne likvidacije koje su provođene na "križnom putu" i u neposrednom poraču, posve sigurno, donesena je u najvišem jugoslavenskom komunističkom vrhu, odnosno naredba je morala doći od vrhovnog zapovjednika Jugoslavenske armije J. Broza Tita.⁴⁸

Slavko Goldstein, dopunjujući svoja ranija objašnjenja o bleiburškim događajima,⁴⁹ izričit je navodeći da na temelju "dostupne dokumentacije nema sumnje da su masovne likvidacije zarobljenika u svibnju 1945. na području Slovenije vršene sistematski, po naredbama organa Ozne, s odabranim jedinicama Jugoslavenske armije i KNOJ-a kao izvršiteljima. Središnja tijela vojske i države službenim su putem bila o svemu izvještavana i ništa bitnog nije se zbivalo bez njihove načelne suglasnosti."⁵⁰ Nedavno je i najizravnije ustvrdio: "Tito je itekako znao, o čemu postoje i dokumenti [...]. Tito je znao za likvidacije ili je naknadno za njih saznao; katkad je i negodovao zbog pretjeranosti, ali ništa ozbiljno nije poduzeo ili da ih preduhitri ili naknadno kazni počinitelje."⁵¹

I. Goldstein je, pak, mišljenja, da "Titovu odgovornost za počinjene ratne zločine nad zarobljenicima i civilima u svibnju 1945. godine, [...] valja ocjenjivati sukladno ondašnjim prilikama i ondašnjim kriterijima, koji nisu istovjetni današnjim na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće." (str. 37.). Nedvojbeno, I. Goldstein je u pravu. Povjesničar se mora držati načela da se o povijesnim zbivanjima sudi prema civilizacijskim standardima vremena u kojem su se i odvijala. A, ti standardi bi trebali u jednakoj mjeri važiti za sve sudionike zbivanja.

Prema Ženevskoj konvenciji o postupanju sa ratnim zarobljenicima iz 1929., koja je, naime, u vrijeme događaja o kojima se ovdje raspravlja bila na snazi, i koje su se trebali pridržavati i pripadnici NOV i POJ/JA, čiji je vrhovni zapovjednik bio J. Broz Tito, - silom ili dobrovoljno razoružani protivnik više nije neprijatelj, nego ratni zarobljenik i kao takav mora biti pošteđen, - ratni zarobljenik ne potpada više pod vlast vojnika ili jedinice koja ga je zarobila, nego države čijoj vojsci taj vojnik, odnosno jedinica pripada, - ubiti razoružanog protivnika u ratu nije dopušteno i predstavlja zločin, a svako zlostavljanje znači kukavičluk i barbarstvo.⁵²

⁴⁸ Usp. primjerice: (H), "Zločin u Teznom. Mitja Ferenc, član Komisije slovenske Vlade za istraživanje masovnih grobnica, o najvećem hrvatskom stratištu: Naredbe za masakr morala je doći od Tita", *Jutarnji list* (Zagreb), 14. 9. 2007., 10.; Dražen ĆURIĆ, "Povijesna istina. Dr. Mitja Ferenc tvrdi: Tito naredio pokolj Hrvata u Bleiburgu", *Večernji list* (Zagreb), 14. 9. 2007., 10.; Tomislav VUKOVIĆ, "Intervju. Mitja Ferenc, član Komisije slovenske Vlade za istraživanje masovnih grobišta. 'Naredba je morala doći od Josipa Broza Tita'", *Glas Koncila* (Zagreb), 16. 9. 2007., 8.-9.

⁴⁹ Usp. S. GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, [prvo izdanje], 419.-432.

⁵⁰ Slavko GOLDSTEIN, "Bakarić je Tita upozorio da stvari izmiču kontroli", *Jutarnji list* (Zagreb), 27. 10. 2007., 68.

⁵¹ Miljenko JERGOVIĆ, intervju sa Slavkom Goldsteinom, "Tito je bio vođa zavjere šutnje o Bleiburgu", *Jutarnji list* (Zagreb), 11. studenoga 2007., 14.

⁵² Usp. Jovica PATRNOGIĆ, *Priručnik za međunarodno ratno pravo. Zakoni i običaji za rat na kopnu i u vazduhu*, Beograd 1956., 76.; B. PETROVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 398.-424.

Svatko je odgovoran onoliko koliko je utjecao, ili pak mogao utjecati, na događaje oko sebe i u svome vremenu. J. Broz Tito je želio, i mogao, odlučivati o svemu, i tu treba tražiti i mjeru njegovih, kao i bilo čijih, odgovornosti i zasluga.

Posvemašnje nerazumijevanje problematike o kojoj piše, a i značenje riječi koje koristi, prikazuje Andrea Roknić. Mišljenja je: "Dugi niz godina teme vezane uz Bleiburg i Križni put bile su, ne samo u službenoj historiografiji, nego i u javnom životu tadašnje države (FNRJ/SFRJ), na neki način zanemarivane, kao da su namjerno prešućivane i mimoilažene, 'tabu' teme." (str. 85.). Zatim, pak, navodi: "Za sada nije jasno zbog čega se, zapravo, u znanstvenom i stručnom dijelu prelazilo preko Bleiburga i posljedica, kad su, npr., ponešto slična zbivanja ipak obrađivana." (str. 86.). Mišljenje Danijela Ivina i nekih drugih "da bleiburška tragedija čak i ne postoji te da se oko Bleiburga stvara mit", autorica naziva "znanstvenim stajalištem" (str. 87.). Mnogo toga autorici naprosto nije jasno. Dugi niz godina teme vezane uz Bleiburg i "križni put", i u jugoslavenskim historiografijama i u javnom životu, nisu bile na "neki način zanemarivane" i "kao da su namjerno prešućivane i mimoilažene", te kako navodi "tabu' teme". (Nije mi jasno zašto tabu navoditi u navodnicima. Ili su bile tabu ili pak nisu!). Naprotiv, brojni su radovi i knjige jugoslavenske službene historiografije, publicistike i vojne literature o završnim danima Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji. Objavljena je i brojna vojna arhivska građa. Popis literature o tim događajima vrlo je velik. Mnogi autori su pokušali prikazati događaje na jugoslavensko (slovensko) - austrijskoj granici u svibnju 1945. Budući da većina autora ne govori ništa o poslijebleiburškim događajima, pozornost privlači samo manji broj radova i knjiga. No, većina radova je jednostrana, upravo onako kako je odgovaralo komunističkim vlastodržcima u Jugoslaviji. U stvaranju mitske slike povijesti, pobjednici su u Jugoslaviji pripisali sebi ulogu *Dobra*, a poraženima ulogu *Zla*. Drukčije pisati o Bleiburgu i "križnom putu" bile je jednostavno rečeno zabranjeno!

Ovaj pretenciozno naslovljen člančić "Vrela i literatura – Bleiburg i 'Križni put'", od literature o Bleiburgu i Križnom putu navodi tek jedan novinski napis Danijela Ivina "Bleiburška tragedija ne postoji" objavljen u riječkom *Novom listu* 13. svibnja 2006. i knjigu Josipa Jurčevića *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima* objavljenu u Zagrebu (početkom svibnja) 2006. Nameće se pitanje, čemu je u ključnim riječima ovoga članka navedena riječ "bibliografija", kad od bibliografije nema ni "b". Zanimljiv je navod autorice da je, pak, namjera "da sadržaj članka bude poticaj autorici [sic!] i drugima za daljnje kritičko promatranje, istraživanje i proučavanje" izvora i literature o Bleiburgu i "križnom putu" (str. 85). Zaista, poticaja nikad dosta. Nevješto prekrajući tuđe tekstove, autorica iznosi zbunjujuća i počesto kontradiktorna i nesuvislja razmišljanja. Za bolji pristup i rad, potrebno je više truda, ali i mnogo više znanja. Očito, autorici nije poznat magistarski rad Martine Grahek Ravančić *Bleiburg i "Križni put" u historiografiji, publicistici i memoarskoj literaturi*, obranjen 17. ožujka 2006. na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (pod mentorstvom prof. dr. sc. Ive Goldsteina).

Samohvale nikad dosta. Izlaganja na skupu, u kojima je izneseno "sve i svašta", Fabijan Trgo naziva "iscrpnim i kvalitetnim" (str. 97.). No, tko se je od sudionika skupa i autora priloga u zborniku uopće pozabavio žrtvama Drugoga svjetskog rata u cjelini i pitanjem Bleiburga i "križnog puta"? Diskurs na relaciji fašisti - antifašisti je izrazito dnevnopolitički, a ne znanstveni.

Na skupu i u prilogima u zborniku izneseno je niz netočnih, neistinitih, ali i zbunjujućih tvrdnji, u prvom redu od antifašističkih boraca i antifašista, kojima su se samopožrtvovno i izrazito pridružili povjesničari P. Strčić, D. Ivin i A. Roknić.

Bilo je pravo umijeće na tako malo prostora pokazati toliko nestručnosti, površnosti, pristranosti, gluposti i licemjerja. Nije zanemariv i "baš me briga" pristup, pišem o svemu što mi "padne na pamet" i kako mi se prohtije. Primjerice: Jugoslavensku armiju (JA) neki, kao primjerice Komar u svojem osvrtu, uporno nazivaju JNA (Jugoslavenska narodna armija). U Pregledu kratice OZN-a (Odjeljenje za zaštitu naroda) navodi se kao "Odred zaštite naroda" (str. 107.). Dr. sc. Igor Graovac je "viši znanstveni savjetnik" (sic!). Sve što nije po ukusu hrvatskih "antifašističkih boraca" i "antifašista" proglašava se "ustaštvom" i "revizionizmom". Koga briga za činjenice! Badovinac *Hrvatsku reviju*, u kojoj su u emigraciji objavljivani mnogobrojni prilozi o Bleiburgu i "križnom putu", naziva "ustaškom publikacijom" (str. 79.). Dragosavac, pak, Vinka Nikolića, urednika *Hrvatske revije*, autora brojnih priloga o Bleiburgu i "križnom putu", naziva "ustaškim pukovnikom" (str. 97.). Itd., itd., itd.

Daleko bi nas odvelo nabranje svih netočnosti, neistina, poluistina i gluposti izrečenih na skupu i objavljenih u zborniku *Bleiburg i Križni put 1945. Saveza antifašističkih boraca i antifašista RH*.

Ima li ovaj zbornik i dobrih strana? Likovna oprema Alfreda Pala više je nego li uspjela. No, kao što često i biva, forma nije uvijek i vidljivi oblik sadržaja.

Što su radili recenzenti ovog zbornika i koja je njihova uloga bila, kao uostalom i namjena ovog zbornika, možemo samo pretpostavljati.

Zagovornici komunističkog svjetonazora u Hrvatskoj, koji se danas nazivaju "antifašistima", upinju se i dalje, unatoč i njihovim deklarativnim izjavama da osuđuju svaki zločin, prešutjeti i omalovažiti svako istraživanje koje ne podržava "antifašističku" sliku prošlosti. Ujedno, događaje i zločine koji su postali javni i neupitni, nastoje minimalizirati i iznositi njima svojstvena obrazloženja. Zamjetno je, da su hrvatski mediji pretežito transmisija upravo takvih nastojanja. Uz to, po pitanju partizanske i komunističke represije i zločina u Hrvatskoj znanstvenog dijaloga ustvari i nema.

Da bismo bili u stanju osuditi i suditi svaki zločin, nezaobilazno je suočiti se s prošlošću. Do sada nismo pokazali spremnost i sposobnost takvog razmišljanja. Pitanje je koliko su današnje hrvatsko društvo i pojedinac sposobni suočiti se s prošlošću, odnosno koliko ih u tome svjesno sprečava politika.

VLADIMIR GEIGER